

М. В. Саврасов, асп.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
кафедра загальної психології

МОТИВАЦІЯ УСПІХУ ТА МОТИВАЦІЯ ЗАПОБІГАННЯ НЕВДАЧ У СТРУКТУРІ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

Це дослідження присвячене вивченню зв'язків між проявами мотивації успіху та мотивації запобігання невдачам із креативністю як особистісною особливістю школяра. Креативність розглядається за допомогою категоріального апарату та феноменології здібностей. Як інструменти використовуються методики Торренса, Медніка, Елерс. Отримані результати створюють підстави для розгляду мотивації як диференціального чинника креативності у навчальній діяльності.

Ключові слова: особистість, креативність, навчальна діяльність, мотивація успіху, мотивація запобігання невдач, кореляція.

Постановка проблеми. В даний час до кола основних проблем психології творчості переважно відносять питання про фази або етапи творчого процесу, співвідношення творчості та діяльності, творчості та інтелектуальних процесів людини, співвідношення усвідомлюваної та неусвідомлюваної психічної активності у творчості тощо. Водночас значно менше представлена як у закордонній, так і у вітчизняній психології проблема виділення тих особливих психічних якостей людини, що забезпечують ефективність, успішність творчого процесу і в той же час не зводяться в тій чи іншій формі до інших класів психічних феноменів, утворюючи особливий клас загальних індивідуально-психологічних, індивідуально-типологічних особливостей особистості — креативність. У загально-психологічному контексті особливу цікавість викликають питання структури креативності особистості, взаємовідношення креативності та інших особистісних характеристик (емоції, мотивація, воля і т. д.), залежності кількісних та якісних характеристик креативності від особистісних властивостей людини. Проблемою дослідження креативності як феномена творчого життя особистості займалися як іноземні автори (Гілфорд, Стернберг, Торренс, Меднік, Девіс, Мак-Кіннон, Марш, Вернон, Берт, Богоявленська, Пономарьов, Андреев), так і вітчизняні — В. О. Моляко, В. А. Роменець, В. В. Кліменко та багато інших. Ними розроблялися і розробляються (щоправда з використанням занадто широкого спектра теоретичних та методологічних підходів) загальні шляхи вивчення даної проблеми, проблеми вікової, педагогічної та професійної генези даного феномена, основні процесуальні характеристики даного явища, вирішуються проблеми його методичного забезпечення. Незважаючи на численні спроби дослідників, теорія креативності, зокрема у мотиваційному аспекті (роль та місце мотиваційних особливостей особистості в її творчому житті), у доступній нам літературі і досі залишається

недостатньо розробленою. Саме це і визначає актуальність нашого дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Отже, *метою* нашого дослідження є визначення тих особливостей прояву мотивації успіху та мотивації запобігання невдачам у структурі особистості школяра, які є значущими у структурі креативності. Основним *завданням* нашого дослідження є експериментальне вивчення взаємозв'язків основних особливостей зв'язку мотивації успіху та мотивації запобігання невдачам з креативністю як особливим комплексом здібностей у структурі особистості школяра. При організації нашого дослідження ми виходили з *припущення* про те, що такі взаємозв'язки існують та можуть бути виділені, описані та певним чином інтерпретовані.

Як *інструменти* нашого дослідження ми використали методики діагностики *мотивації успіху та мотивації до запобігання невдачам*, запропоновані Т. Елерс [7], тест креативності Торренса [14], тест креативності Медніка [15]. Отримані дані оброблялися з використанням програми Microsoft Excel 2004 та програмного забезпечення інтегрованого статистичного пакету Statistica 6.0 (дисперсійний, кореляційний аналіз та генерація інтегрального показника креативності). Причому під інтегральним показником креативності в межах нашого дослідження будемо розуміти результат узагальнення комплексного значення креативності за методиками Торренса та Медніка.

До складу експериментальної виборки увійшли: школяри ЗОШ №5 м. Слов'янська (загальною кількістю 180 осіб, хлопчиків — 73 особи, дівчаток — 107 осіб, профілі навчання — математичний та гуманітарний, середній вік 14,7 року), що мають різний рівень навчальних досягнень. Всі досліджувані з нормальним рівнем розвитку, без психічних порушень, переважно українці. Ми прагнули урахувати при складанні вибірки вимоги репрезентативності тенденцій реального суспільства: досліджувані належать до різних вікових, статевих груп, різних груп за профілем навчання тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Н. Дружинін найбільш значною особливістю творчої особистості вважав своєрідне поєднання зрілості мислення, глибини знань, різноманітних здібностей, вмінь, навичок та своєрідних “дитячих” рис у поглядах на оточуючу дійсність, у поведінці та вчинках [5]. Крім того, В. Н. Дружинін та Н. В. Хазратова висувують ідею мотиваційно-особистісної структури креативності [6]. В. Н. Дружинін, спираючись при цьому на точку зору Г. С. Батіщева [5;8;9], наполягає на принциповій протилежності творчості та діяльності, як таких видів людської активності [5]. В. О. Моляко, аналізуючи результати власних досліджень та фундаментальні праці П. М. Якобсона, С. М. Василейського, Д. Росмана, Дж. Джонса, Е. Кріка, М. Азімова, А. Холла, доходить висновків про те, що психологія творчості в останні роки зробила досить певний крок з галузі переважно теоретичної в галузь конкретного розв'язування практичних проблем [12;13]. На рівні дисертаційних досліджень проблеми креативності в останні роки розглядалися в аспектах життєвого самовизначення [4], формування семантичної сітки [3], адаптації особистості [10].

С. Д. Максименко вважає проблему формування креативності особистості у навчальній діяльності однією із основних проблем світової системи освіти [11].

Проблемами зв'язку креативності та мотиваційних психічних процесів займалися Д. Б. Богоявленська, М. В. Купріна, А. Маслоу та інші. Так, наприклад, Д. Б. Богоявленська, досліджуючи творче мислення з позицій системного підходу, стверджує, що творчість виступає як "дериват інтелекту, розглядуваного через мотиваційну структуру, яка або пригальмовує, або стимулює розумові здібності" [2]. За даними В. І. Андреева, що досліджував зв'язки між рівнем розвитку певних компонентів творчих здібностей людини в процесі навчання та результативністю творчої діяльності, до структури творчих здібностей (креативності), зокрема, має бути включена мотиваційно-творча активність [1].

Як один з критеріїв креативності виступає ступінь ефективності діяльності людини. Абстрагуючись від впливу мотивації на успішність навчальної діяльності, про що досить розгорнуто розповідається у роботах А. М. Матюшкіна, А. А. Реана, В. А. Якуніна, будемо орієнтуватися на те, що в межах даного дослідження нас будуть цікавити лише взаємозв'язки мотиваційної сфери особистості (мотивація успіху та мотивація запобігання невдачі) та креативності.

Основний матеріал і результати дослідження. Як основні критерії аналізу креативності студентів нами обрано показники оригінальності (за Торренсом та Медніком). Водночас і Торренс і Меднік основними показниками креативності вважали саме оригінальність та унікальність. Продуктивність розглядалася Медніком лише у сенсі найбільш ймовірної появи більшої кількості оригінальних та унікальних варіантів.

У ході початкового кількісного та якісного аналізу отриманих показників креативності та емоційної сфери особистості студента нами було отримано такі результати: 1) середнє значення мотивації успіху на нашій експериментальній виборці становить 18 балів; 2) середнє значення мотивації запобігання невдачі становить 15,4 бала; 3) мінімальне значення мотивації успіху становить 9 балів, а максимальне значення даного показника становить 24 бали; 4) мінімальне значення мотивації запобігання невдач становить 2 бали, а максимальне значення даного показника становить 26 балів; 5) максимальне значення оригінальності за Медніком становить 0,9; максимальне значення оригінальності за Торренсом становить 10,8 бала; 6) мінімальне значення оригінальності за Медніком становить 0,2; мінімальне значення оригінальності за Торренсом становить 8,8 бала; 7) середнє значення оригінальності за Торренсом становить 9,9 бали, середнє значення оригінальності за Медніком становить 0,49. Мусимо зазначити, що усі отримані показники, окрім показника оригінальності за Торренсом, знаходяться на рівні показників, що отримані у попередніх аналогічних дослідженнях. Даний же показник значно нижче тих, що згадуються у спеціальній літературі. Це має свідчити про низький рівень розвитку невербальної креативності учнів і швидше за все є наслідком того, що учні як математичних, так і гуманітарних класів навчаються переваж-

но в інших, звичних для них знакових системах — числовій та вербальній, очевидно, приділяючи недостатньо часу задоволенню естетичних потреб.

У ході наступного дисперсійного аналізу за показниками профілю навчання та статі учнів нами отримано такі результати: 1) не має суттєвих розбіжностей за статевою ознакою за показником мотивації успіху; 2) не виявлено суттєвих розбіжностей за статевою ознакою за показником мотивації запобігання невдачам; 3) виявлено суттєву (статистично достовірну на рівні $p \leq 0,05$) розбіжність за показником оригінальності за Торренсом для хлопців та дівчат, а саме показник оригінальності за тестом невербальної креативності у дівчат вище, ніж у хлопців; 4) виявлено суттєву (статистично достовірну на рівні $p \leq 0,05$) розбіжність для показника оригінальності за Медніком за статевою ознакою для хлопців та дівчат, а саме показник оригінальності за Медніком у хлопців вище, ніж у дівчат. За показником профілю навчання нами не виявлено суттєвих розбіжностей за релевантними показниками, скоріш за все це пояснюється тим, що окремі особистісні зміни стають суттєвими лише на завершальному етапі навчання за обраним профілем (у 11-му класі), в той час як розпочинається диференціація з 8-го класу. Нами ж до складу експериментальної виборки на паритетних засадах було включено учнів з 8-го по 11-й клас за різними профілями, тому має місце статистичне розчинення різниці релевантних показників.

Дані, що отримані під час наступного кореляційного аналізу, свідчать про те, що: 1) зафіксовано статистично достовірний негативний зв'язок креативності в інтегральному вимірі із мотивацією запобігання невдачам як для хлопців, так і для дівчат ($p \leq 0,01$); 2) зафіксовано статистично достовірний негативний зв'язок креативності в інтегральному вимірі із мотивацію запобігання невдачам як для математичного, так і для гуманітарного профілю навчання ($p \leq 0,01$); 3) зафіксовано слабкий ($r = 0,36$) статистично достовірний позитивний зв'язок мотивації досягнення успіху із креативністю за Торренсом ($p \leq 0,05$) для хлопців та статистично достовірний позитивний зв'язок мотивації досягнення успіху із креативністю за Торренсом ($p \leq 0,05$) для дівчат; 4) всередині креативнісного блоку експериментальних даних зафіксовано статистично достовірну позитивну кореляцію між показниками оригінальності за Торренсом та Медніком, незважаючи на те, що автори методик користуються дещо різними критеріями для їх вимірювання. Це свідчить про те, що при побудові теорії креативності, спираючись на проголошені Торренсом та Медніком постулати, ми зможемо казати про внутрішню узгодженість останньої, незважаючи на деяку розбіжність інтегрального показника креативності, що, напевне, пояснюється як різною спрямованістю стимульного матеріалу (образи та поняття), так і різною методичною організацією самого збору, проміжного критеріального та категоріального вимірювання та обробки отриманих даних.

Висновки. Узагальнюючи результати нашого дослідження можемо зробити висновки про те, що: існують статистично достовірні позитивні зв'язки між мотивацією досягнення успіху із креативністю за Торренсом, незалежно від віку та профілю навчання; існують негативні статистично

достовірні зв'язки між креативністю в інтегральному вимірі із мотивацією запобігання невдачам як для хлопців, так і для дівчат для різних профілів навчання. Перспективним залишається дослідження зв'язків креативності із іншими компонентами мотиваційної сфери особистості як школяра, так і представників інших вікових та статево-професійних груп.

Література

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. — Казань: Изд-во Казанского университета, 1988. — С. 13–19.
2. Богоявленская Д. Б. Метод исследования уровней интеллектуальной активности // Вопросы психологии. — 1971. — №1. — С. 194–196.
3. Валцева Е. А. Интеллект, креативность и процессы активации семантической сети: Автореф. дис. ... канд. псих. наук. 19.00.01. — М., 2007. — 22 с.
4. Гилева Н. С. Креативность в структуре жизненного самоопределения: Автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01. — Барнаул, 2003. — 25 с.
5. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. — СПб.: Питер, 2000. — 368 с.
6. Дружинин В. Н., Хазратова Н. В. Экспериментальное исследование формирующего влияния микросреды на креативность // Психологический журнал. — 1994. — №4. — С. 37–43.
7. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. — СПб: Питер, 2001. — С. 379–382.
8. Калошина И. П. Психология творческой деятельности: учеб. пособие для студентов вузов / И. П. Калошина. — 3-е изд., доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. — 655 с.
9. Кліменко В. В. Психологія творчості: Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 480 с.
10. Луговая В. Ф. Креативность как компонент адаптационного потенциала личности: Автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01. — СПб., 2005. — 27с.
11. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. — К.: Вид-во ТОВ “КММ”, 2006. — С. 45–47.
12. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / За заг. ред. В. О. Моляко. — К.: Освіта України, 2008. — С. 24–26.
13. Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality // Ann. Review of Psychology. V. 32. — 1981. — P. 439–476.
14. Torrance E. P. Torrance testy creative thinking: Norms technical manual. Princeton: Persjnel Press/ Ginn. 1974. — P. 220–232
15. Mednick S. A. The associative basis of the creative process // Psychol Rev. 1962. V/69. №3. — P. 34–43.

М. В. Саврасов, асп.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
кафедра общей психологии

МОТИВАЦИЯ УСПЕХА И МОТИВАЦИЯ ИЗБЕГАНИЯ НЕУДАЧИ В СТРУКТУРЕ КРЕАТИВНОСТИ ШКОЛЬНИКА

Резюме

Данное исследование посвящено изучению связей между проявлениями мотивации успеха и мотивации избегания неудачи с креативностью как личностной особенностью школьника. Креативность рассматривается с использованием категориального аппарата и феноменологии способностей. В качестве инструментов используются методики Торренса, Медника, Элерс. Полученные результаты создают основы для рассмотрения мотивации в качестве дифференциального детерминанта креативности учебной деятельности.

Ключевые слова: личность, креативность, учебная деятельность, мотивация успеха, мотивация избегания неудачи, корреляция.

M. V. Savrasov, postgrad. stud.,

Kharkov V. N. Karazin National University
general psychology department

MOTIVATION OF SUCCESS AND MOTIVATION OF AVOID THE FAILURE AT STRUCTURE OF CREATIVITY BY SCHOOL PUPILS.

Summary

This research is devoted of investigation of correlations between the such factors of motivation motivation of success and motivation of avoid the failure and creativity as peculiarity of personality by pupil. Creativity is considered with used the phenomenology and categorical apparatus of abilities on study the creativity. We used the methods by Torrance, Mednick, Elers as instrumental part. We receive the results, which founded base to consider of motivation as some determinate factors for creativity at it's studying development.

Key words: personality, creativity, studies activity, motivation of success, motivation of avoid the failure, correlation.